
Jelka VINCE PALLUA

ANDROCENTRIČNOST OBRAZOVANJA I ZNANOSTI

If what you look for in archaeology is what you find, then whom you look for is whom you find. If you look only for men, that is all you will get. And if only men do the looking, then archaeology is reduced to the sad spectacle of men studying older men. (Nixon, 1994., 19)¹

Uvažena povjesničarka Mirjana Gross jednom je neformalnom prigodom duhovito istaknula da je historiografija malo čudna djelatnost jer su do njezine generacije o povijesti pisali isključivo muškarci, a zaštitnica joj je ipak boginja – muza Klío. Žene su iz povijesti bile pretežno isključene – kao istraživane i kao istraživačice; one su u njoj potisnute, “nevidljive”. Činjenica je, naime, da je povijest najčešće bila samo *he-story*, a ako i ima rijetkih tragova o ženama, oni proizlaze iz optike i pera muškaraca. Igra engleskom riječi za povijest, *history/he-story*, dvoznačno ocrta njenu androcentričnost,² otkrivajući realnost da ćemo u povijesti gotovo isključivo naći izvore o muškarcima, o “velikim muževima” (*he-story*) te da povijest istražuju i o njoj pišu također muškarci (*his-story*) onako kako su je iz svoje perspektive promatrali i zabilježili. U ovom se tekstu ta realnost prikazuje kao posljedica činjenice kako ženama obrazovanje, osobito visoko obrazovanje (i znanost, koja bez njega teško da je moguća) u pravilu nije bilo dostupno te da im je pristup visokom obrazovanju omogućen tek stoljeće unatrag.

1 “Ako u arheologiji nalazimo samo *ono* što tražimo, onda nalazimo samo *onoga* koga tražimo. Tražimo li samo muškarce, samo njih ćemo i naći. A ako samo muškarci tragaju, tada se arheologija svodi na otužan prizor muškaraca koji proučavaju starije muškarce” (Nixon, 1994., 19). Ovaj, kao i ostale citate, s engleskog je prevela autorica. Citati A. Rich izneseni su onako kako su prevedeni u časopisu *Kruh i ruže* 23, 2003.

2 Riječ androcentričnost u ovom je tekstu upotrijebljena kao odraz usredotočenosti na muškarca u naglašenom patrijarhalnom ključu.

Nepobitno je da su mogućnosti, iskustva žena i muškaraca u povijesti bila bitno različita te da, kao i odnosi između spolova, imaju ponajprije društveno-povijesne, još više kulturalne, a ne prirodne odrednice, jasno vidljive i na primjeru tematike kojoj je na konferenciji bio posvećen panel “Žene i (visoko) obrazovanje”. Imajući na umu činjenicu da se tek prije točno 110 godina (1901.) na Mudroslovni/Filozofski fakultet u Zagrebu upisala prva redovita studentica (1895. prve izvanredne studentice, dok su na drugim fakultetima djevojke upisane tek 1919. godine), nije teško zaključiti da u to, ne tako davno doba, nijedna žena, koliko god bila bistra i sposobna, nije mogla sudjelovati ni u kakvoj znanstvenoj konferenciji, kao što je to omogućeno današnjim znanstvenicama.

Cilj je ovog priloga upozoriti na povijesnu nejednakost u pravu na obrazovanje između žena i muškaraca, osobito u pravu na visoko obrazovanje, a posljedično i na mogućnost bavljenja znanostima. Iz tih su dvaju značajnih područja žene stoljećima bile isključene. Ocrtava to i pažljivo iščitano duhovito, ali zato ne manje ozbiljan moto na početku članka u kojemu je moguće uočiti istinitost tvrdnje o nedostatnosti i o nedovoljnoj znanstvenosti isključivo androcentričnih istraživanja u kojima su istraživači i istraživani isključivo muškarci. U tom smislu, moto je odabran kako bi naznačio dvije osnovne cjeline o kojima će dalje biti riječi: 1) “nevidljivost” žena u povijesti (bilo kao istraživanih bilo kao istraživačica i predmeta istraživanja; 2) ulazak žena u znanost i (visoko) obrazovanje – žene kao subjekt istraživanja.

“NEVIDLJIVOST” ŽENA U POVIJESTI – MUŠKA PERSPEKTIVA U ANDROCENTRIČNOM KLJUČU

Povijest je prva upozorila na nužnost ženske perspektive u znanosti, postavši tako putokazom i drugim znanostima, npr. etnologiji, mojoj struci, koja je među prvima krenula u tom smjeru.³ Posljednja dva desetljeća dvadese-

3 Primjerice, i u arheologiji je uočen element androcentričnosti u znanosti: “Pokušao sam prikazati parametre izrazito feminističke arheologije od ranih sedamdesetih godina kada su znanstvenici u području sociokulturne antropologije i drugih disciplina započeli novo teorijsko, povijesno i međukulturalno istraživanje roda (...) u potpunosti smo pokazali širinu posljedica činjenice da su donedavno, u stvaranju i širenju zapadnog akademskog znanja, dominirali gotovo isključivo bijelci, zapadnjaci i muškarci srednje klase odgojeni u društvima koja sustavno diskriminiraju na temelju roda, rase i klase. (...) Kritičari iz raznih disciplina pokazali su da su percepcije i iskustva žena prečesto bili zapostavljeni, trivijalizirani, izdvojeni i stereotipizirani. (...) Arheologija nije u tome bila iznimka. Feministička kritika usmjerena prema tom problemu otkrila je sveprisutnu androcentričnu pristranost (Conkey i Spector, 1984., Gero, 1985., Spector

toga stoljeća upozoravalo se na potrebu znanstvenog zbližavanja etnologije i socijalne historije, *social history*, koja se okreće običnom, bezimеном човjeku nedominantne klase – ženama (kao najbrojnijoj marginalnoj skupini), sirotinji, vjerskim i etničkim manjinama, doseljenicima itd. Pritom se iz središta interesa povlači događajna povijest, najčešće ona u ratno-osvajačkom ključu: povijest ratova, vladara, diplomacije i slično, a na velika vrata ulazi zanimanje za svakodnevicu, za “male”, bezimene ljude, pri čemu iz nevidljivosti polako izranjaju i žene, marginalni prolaznici kroz povijest. Duhovito je to formulirala A. Feldman rekavši kako “žena u povijesti kao da uopće nije postojalo” (2004., 9). Zrcali to i naslov posthumno objavljene knjige L. Sklevicky *Konji, žene, ratovi*⁴ (1996.). Nije potrebno opširnije komentirati koji je povod upravo takvu naslovu, nego samo istaknuti da je on odraz “upadljive brojčane nadmoći životinja nad ženama u udžbenicima SRH” (Sklevicky, 1996., 18).⁵ Da taj “životinjski sindrom” (u kontekstu poznatoga znanstvenog pojma *male bias* – muška pristranost, muške predrasude, muška perspektiva, muško očiče⁶) – nije (bio) prisutan samo u Hrvatskoj, pokazuje i podatak naveden još 1972. i 1979. godine: “...u prošlosti su antropolozi pretežno istraživali muški dio stanovništva, izostavljajući iz analiza gotovo u potpunosti ženski dio ili, drugim riječima, ‘na isti način kao da su krave plemena Nuer’ (E. Ardener, 1972., 140)” (Milton, 1979., 40).⁷ Govoreći o naslovima sa snažno izraženom porukom poput netom spomenutoga *Konji, žene, ratovi*, prisjetimo se i značajne inicijative austrijskih sveučilišnih nastavnica, pokretanja časopisa znakovitog, pomno odabranog naslova *L’homme*, kojim su željele pokazati da i žene treba uključiti u povijest čovječanstva.

-
- i Whelan, 1989.). (...) Početna feministička kritika otkrila je androcentizam i upozorila na važnost uključivanja žena i kao istraživačica i kao predmeta istraživanja te na značenje roda kao analitičke kategorije.” (Spector, 1991., 388–9).
- 4 Knjigu je tako, prema jednom od članaka L. Sklevicky, naslovila njena urednica D. Rihtman Augustin.
- 5 L. Sklevicky tu se oslanja na deset godina ranije istraživanje R. Polić (1986.) potkrijepljeno rječitim brojčanim tabličnim podacima. Ista je autorica dvadeset godina poslije taj patrijarhalni obrazac prokomentirala duhovitom opaskom: “Teško je zamisliti koja je to važna povijesna uloga životinja kojom one nadvisuju povijesne uloge žena.” (Polić, 2005., 159).
- 6 Premda je riječ o poznatom pojmu, o njegovu hrvatskom ekvivalentu nema još konačnog suglasja. Zahvaljujem na razmjeni mišljenja Renati Jambrešić Kirin, Biljani Kašić, Radi Borić, Sandri Prlenda i Sanji Potkonjak.
- 7 Kay Milton svoj je članak upravo tako i naslovila – “Male Bias in Anthropology”.

Dihotomija u patrijarhalnom ključu – stereotipi, predrasude

Snažnu dihotomiju između javnog i privatnog života postavili su povjesničari za koje je “samo aktivnost u javnom životu povijesna, a ta je najčešće muška ... dok je privatnost ‘prirodna’ domena žene – nepromjenjiva i nevažna” (Feldman, 2004., 10). Poimanje žene kao nepovijesnog bića s privatnošću kao “prirodnim” područjem možemo povezati s postavkom “žena prema muškarcu kao priroda prema kulturi”, onako kako je to označila antropologinja Sherry Ortner u istoimenom članku davne 1972. godine. Konačno, u korijenu pojma “materijalizam” jest materija kao opreka duhu (usp. lat. *mater*), a karakterističnu dihotomiju možemo pronaći u korijenu riječi žena s obilježjem fizičkog akta rađanja, dok je u korijenu riječi muškarac “mens” (misao, duh...)⁸ Zasigurno se i zato ne-muško, ne-javno područje djelovanja žene smatralo za povijesno bilježeno nevažnim, predvidivim i zadanim, stoga nezanimljivim, pa je u svojoj “običnosti” ostalo izvan povijesnih prikaza – nevidljivo pa “nepostojeće”. Međutim, postoje brojni pokušaji drukčijih interpretacija u kojima se naglašava važnost ženske djelatnosti: “Neovisno o tome što su koplja i sjekire česti rekviziti patrijarhalne povijesti kojoj potku čine ratovi i nasilje, ‘lovački i nomadski život su ćorsokaci’ bez kulturne budućnosti. Ako su dakle upravo žene od ‘sakupljanja divljih biljaka prešle na obrađivanje tla’ (Birket-Smith, 1960., 137), onda put iz prapovijesnog stanja u više ratarske kulture i povijest nisu prokrčili muškarci kopljima i sjekirama, nego žene kopačicama i motikama. Doda li se tome važnost rađanja i uloga žene u reprodukciji života u okolnostima kad su ljudi svakodnevno bili izloženi pogibelji od smrti, onda su žene u prapovijesnim društvima nesumnjivo morale imati važnu i priznatu ulogu. O tome uostalom svjedoče i nalazi velikog broja ženskih kipića koji simboliziraju plodnost” (Polić, 2005., 163).

Ostatke stereotipiziranog, androcentričnog, pa i seksističkog pogleda na ulogu žene još i danas u mnogim dijelovima svijeta možemo prepoznati u dijelu pisma što mi ga

8 “Žena i *genetrix* od indoeuropskog korijena **gen-* rađati govori u prilog mišljenju da je korijen **guena* stoji u vezi s ie. korijenom **ġen-* rađati, a starocrkvenoslavenski *мѡжь* = germanski *Mann* s ie. korijenom **men-* misliti > gospodariti. Prema tome se u primitivnoj ie. porodici žena shvaćala samo kao ‘rađalica’. Po tom je onomaziološkom momentu i nazvana.” (Skok, 1973., 677) Osim toga, dodajmo još jednu lingvističku specifičnost. Kad govori o udžbenicima povijesti, R. Polić naglašava jednostranu upotrebu riječi *čovjek* i *ljudi* gdje se “već na sadržaju prapovijesti oblikuje patrijarhalni jezični obrazac *čovjek* i *žena*, prema kojem se *čovjek* promišlja kao muškarac, a žena je tek nešto drugo. (...) riječ *muškarac* uopće se ne koristi” (Polić, 2005., 168).

je 2010. poslala mlada poljska kolegica, kad mi je s čuđenjem, ali još više s humorom, opisala kako je tekao njezin prijamni ispit za doktorski studij u Istanbulu (citiram doslovno, prevedeno s engleskoga.): “Zaista je bilo ‘smiješno’ na prijamnom ispitu kad sam čula da sam u pravoj dobi za reprodukciju i kad su me pitali kako planiram uskladiti akademsku karijeru s mogućim privatnim životom (čitaj: životom kućanice ??? :)). Na pismenom dijelu prvo je pitanje bilo: predstavi se, kaži više o svom obrazovanju i obitelji :). Mislim da ondje ima mnogo toga zanimljivoga za rodna istraživanja!” Moramo primijetiti da se kroz sva tri dosadašnja komentara znanstvenica provlači humor kao konstanta i najrječitiji odraz stava prema cijelome sklopu patrijarhalno-stereotipnih tradicijski utvrđenih situacija.

Žena je uvijek opreka muškarcu, a u povijesnim i antropološkim prikazima sagledana u odnosu na njega – npr. kao sestra, supruga, majka – i to opet uz isticanje osobina koje se razlikuju od muških. “Žena je u vlastitoj, kao i u ostalim kulturama, onaj ‘drugi’. Njezino je određenje uvijek negativno – žena je reziduum pojma ‘čovjek’ koji nije muškarac. Njezina je različitost tumačena kao njezina ahistorična, naravna bit, jednom za svagda spoznatljiva i spoznata” (Sklevicky, 1996., 158). U takvom tradicijski podržavanom patrijarhalnom ključu žena postaje danost, zadanost, neupitna kategorija u opreci prema muškarcu.⁹ U etnologiji i kulturnoj antropologiji na tradiciju se inače gleda kao na vrijednost koju je u trolistu tradicija – baština – identitet potrebno čuvati, koja može biti značajan izraz identiteta neke zajednice. No, u ovom slučaju tradiciju ne bi trebalo sačuvati, nego je ocijeniti tek kao izgovor za potiskivanje žena u drugi plan, za njezinu diskriminaciju.

Ženino određenje nije negativno samo u smislu ne-muškarca sa svim popratnim konotacijama. Evo još nekoliko ilustracija negativnog određenja žene. Prisjetimo se, primjerice, da ženi pripada lijeva strana, a da je simbolika lijevog negativna (“ustao sam na lijevu nogu”, dakle ništa mi ne polazi za rukom, loše mi ide); u drvenim kućicama-

9 U tom smjeru inspirativno je razmišljanje nobelovca Octavija Paza: “Žena je uvijek bila za muškarca ‘drugo’, njegova suprotnost i dopuna. Žena je predmet, ponekad dragocjen, ponekad štetan, ali uvijek drukčiji. Pretvarajući je u predmet i podvrgavajući je izobličenjima koja nalažu njegovi interesi, taština, tjeskoba i sama njegova ljubav, muškarac je pretvara u instrument, sredstvo za postizanje razumijevanja i ugone, način da preživi... Žena može sebe pojmiti samo kao predmet, kao nešto ‘drugo’. Ona nikad nije svoja gospodarica. Njezino biće je podijeljeno između onoga što ona doista jest i onoga što zamišlja da jest, a tu predodžbu nametnula joj je njezina obitelj, stalež, škola, prijatelji, vjera, njezin dragi. Ona nikada ne izražava svoju ženstvenost jer se uvijek očituje na način kako su to muškarci zamislili” – Pazov članak u časopisu prevela J. Vince Pallua (Paz, 1990., 24).

-barometrima ženin izlazak iz kućice najavljuje kišno/loše vrijeme, dok muška drvena figurica pokazuje lijepo/sunčano vrijeme. Hrvatska riječ usidjelica¹⁰ pokazuje vrijednosni sud o neudanoj ženi; za neoženjene muškarce nećemo naći takve negativne atribute. U taj krug ulazi i prisutna razlikovnost u nazivlju za “gospođicu” ili “gospođu”, ostatak vrijednosnog stava o važnosti ženinog bračnog statusa, dok te sociolingvističke preciznosti nema za muškarce. Osim toga, ženu se često naziva, primjerice, Merkelova, pa bila ona i njemačka kancelarka, jedna od trenutno najmoćnijih ne samo žena nego i osoba na svijetu. Žene su, dakle, uvijek nečije – kao što su to i djeca (usp. često postavljano pitanje djece: čija/čiji si ti?). One u patrijarhalnom ključu tobože ne mogu biti vlastita osobnost. Da i ne spominjemo nesreću, “prokletstvo” u nekim krajevima svijeta, donedavno i u nekim predjelima Hrvatske, zbog rođenja ženskog djeteta (opet izraženo i jezičnom razlikom – sin i *dite*).¹¹

Morlački primjer

Ipak, postoji jedan sveprisutan i stalan ženski atribut koji je uvijek bio tražen i cijenjen. Silnu radišnost kao arhetipski patrijarhalni model poželjnoga ženskog ponašanja simbolički ću ilustrirati prikazom Morlakinje koja, dok na leđima nosi dijete a na glavi mješinu s vodom, ujedno obavlja i treći posao – prede (slika 1). Slično se može naći i u hrvatskoj himni “Hrvatska domovina” A. Mihanovića (1835.) u stihu “Snaša preduć malo doji”. Osim toga, na primjeru morlačke žene u radu spomenutom u bilj. 11 – “Da prostitute, to mi je žena” (Vince Pallua, 1990.) – moguće je na temelju arhivske građe pratiti i običajne radnje kojima se u prvom redu simbolički pokazuje nevjestina spremnost ne samo na rađanje nego i na rad: uzimanje u naručaj djeteta na kućnom pragu koje nova snaha magijskom radnjom vrta *naoposun*, prevrtanje *lopiža* na ognjištu kako bi pokazala da je spremna teško raditi itd.

U kontekstu teme o stjecanju znanja, obrazovanju žena, a nastavljajući dalje u istom morlačkom duhu, prisjećam se kako sam prije dvadesetak godina uočila rječitu opreku dviju imenica sa zajedničkim korijenom *ved* – znati

10 Engleska pak riječ *spinster* osim prelja znači i usidjelica.

11 Izravno sam se tim pitanjem bavila u članku *Introducing the Second Wife – A Matrimonial Aid in Cases of a Childless Marriage* (1996.), a dijelom i u članku “*Da prostitute, to mi je žena*” – *Prilog poznavanju položaja žene u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća u Dalmaciji i njezinu zaleđu* (1990.).

– nevjesta i vještica.¹² Vještica je žena koja je vješta, koja *zna*, ona kojoj se čak u nazivu pridaje vrijednost, sposobnost, znanje (obično umijeće liječenja travama, ispravljanje kostiju itd.). Prema tumačenju dvaju dalmatinskih autora 18. stoljeća, Ivana Lovrića (1776.) i Pietra Nutrizia Grisogona (1780.), vješticama postaju žene koje su ljutite što se nisu udale pa kad uđu u neke godine, pretvaraju se da su opsjednute, pridobivajući važnost svojim znanjima, pa makar bila i vještičja.

Slika 1.
Morlakinja kao arhetipski patrijarhalni model ženske radišnosti (Hacquet, B., *L'Illyrie et la Dalmatie*, 1815., između 14. i 15. str.)

Neminovno je tu dodati rodno osviješten komentar i reći da se vještičja “struka” može promatrati i kao izlaz iz svakodnevnoga, tradicijskog tretiranja žene u dalmatinske zaleđu 18. stoljeća kako bi se domogla nekog oblika poštovanja. Nastavimo li razmišljati s pomoću rodno osviještenih kategorija, a u kontekstu ženskih ljudskih prava,

¹² *Ne-vjesta* (sveslavenski i praslavenski korijen –*ved* znati, sanskrt. veda = znanje, vede – svete knjige), nepoznata žena koja dolazi iz *ne-znana* kraja (egzogamija) u muževljevu kuću (Vince Pallua, 1990., 81–2).

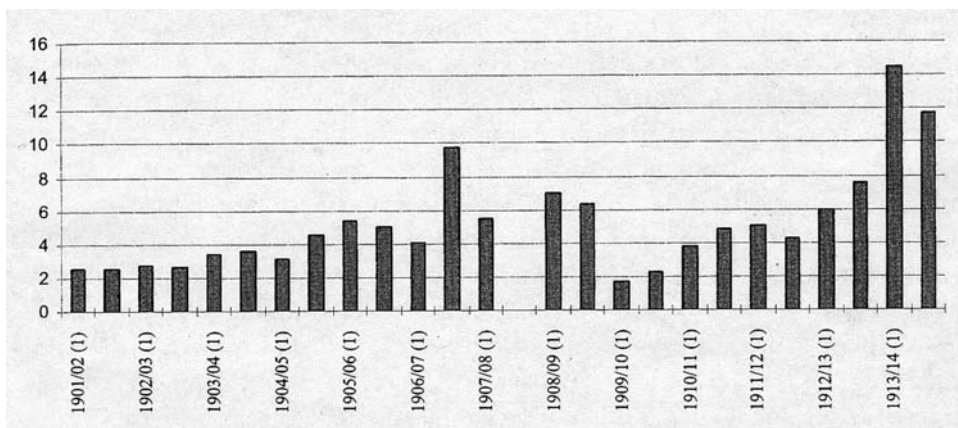
tradicijsko tretiranje žene koje sam upravo spomenula možemo i ovdje shvatiti kao društveno-kulturalni izgovor za nejednakost, za diskriminaciju – u konačnici, za kršenje ženskih ljudskih prava. Spomenimo na kraju da i danas u neformalnom razgovoru možemo čuti dobronamjernu primjedbu “o, baš si vještica” kad nekoj ženi nešto pođe za rukom, kad nešto vrsno obavi itd. Mnogo je tradicija, običajnosti, pa i ritualnih primjera u našoj svakodnevnici, kojih mi suvremeni ljudi često nismo svjesni, a po kojima smo nerijetko praljudi.

ULAZAK ŽENA U (VISOKO) OBRAZOVANJE I ZNANOST

Toliko o vješticama iz 18. stoljeća koje pridobivaju važnost, u neku ruku bolji položaj, makar “vještichim znanjem”. A kakav je položaj današnjih akademski obrazovanih žena, žena s akademskim znanjem? Kako je tekao put prema izvorima toga znanja, tj. prema pravu na pristup obrazovanju?

Činjenica je da je pristup visokom obrazovanju omogućen ženama tek jedno stoljeće. Čak i srednjoškolsko obrazovanje nije bilo dostupno djevojkama do druge polovine 19. stoljeća, osim u Njemačkoj, Rusiji i SAD-u. “Glavno obrazovno pitanje za devetnaesto i početak dvadesetog stoljeća bilo je trebaju li postojeće strukture i sadržaji obrazovanja postati dostupni ženama. U devetnaestom stoljeću raspravljalo se o tome je li ženskom umu i tijelu po ‘prirodi’ dano da se posveti intelektualnom uvježbavanju. Za početnih šezdeset godina našega stoljeća ‘problemom’ je postalo obrazovanje koje je ‘potraćeno’ na žene koje se udaju, imaju obitelji i efektivno se povlače iz intelektualnog života” (Rich, 2003., 6).¹³

Danas, naravno, nećemo više kao u 19. stoljeću postavljati pitanje jesu li žene (ili npr. ne-bijelci) intelektualno sposobne za visoko obrazovanje, ali se može utvrditi da se broj žena smanjuje što se više penjemo na ljestvici napredovanja u zvanjima i u funkcijama na sveučilištu, u profesionalnoj hijerarhiji – od broja studentica (koji je na nekim fakultetima znatno veći od broja njihovih muških kolega), pa sve do postotka redovitih profesorica i, naravno, dekanica ili rektorica. Prema istraživanju I. Tomić-Koludrović, “brojnost žena na položaju asistentice je 45%, docentice 35%, a redovite profesorice svega 19% od ukupnog broja redovitih profesorica/a na sveučilištima u Hrvatskoj” (Tomić-Koludrović, 2003.; citirano prema Barada i Jelavić (ur.) 2004., 41).

Grafikon 1.
 Postotni udjeli studentica
 u cjelokupnoj studentskoj
 populaciji na
 Filozofskom fakultetu
 (1900. – 1914.)
 (Luetić, T., 2006., 63)

U istraživanju autorskoga trojca S. Prijić-Samardžija, I. Avelini Holjevac i M. Turk dobivamo primjer nezavidne brojke na jednom izdvojenom sveučilištu, onome u Rijeci, za razdoblje od njegova osnutka, 1973. do 2007. godine: od 52% sveučilišnih nastavnica na Sveučilištu u Rijeci 62% su asistentice, 54% docentice, 17% izvanredne i redovite profesorice, dok nema nijedne akademkinje¹⁴ (2009., 1053). Ipak, ta je brojka bitno veća kod feminiziranih struka kao što su humanističke i medicinske znanosti te na institutima. U tom kontekstu svima nam je poznat kolokvijalan izraz – muški i ženski fakulteti.

Ni na europskom planu stanje nije mnogo bolje, što najbolje ilustrira tablica 1.

U čl. 10. Konvencije UN-a o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) ističe se da države stranke poduzimaju sve odgovarajuće mjere radi uklanjanja diskriminacije žena kako bi im osigurale jednaka prava kao i muškarcima u području obrazovanja.¹⁵ Od osam nabrojanih točaka izdvajam dvije (a i c)¹⁶ u kojima se naglašava

14 Inače, žene čine samo 8% svih članova HAZU-a. Prema UN-ovu izvješću (New York, 20. listopada 2010.) stoji da je spolna nejednakost i dalje snažno prisutna u svijetu. Primjerice, žene su još rijetke u tijelima odlučivanja pa je u 2009. godini samo 7 žena obavljalo dužnost predsjednika države prema 143 muškarca. U istoj je godini samo 11 žena obnašalo dužnost predsjednika vlade, od ukupno 192 premijera. Postoje i znatna odstupanja u plaći za jednak posao muškaraca i žena (<http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/nejednakost-zena-u-svijetu-samo-11-premierki-i-7-predsjednica.html>).

15 Prema istom UN-ovom izvješću (New York, 20. listopada 2010.) ističe se napredak na svjetskoj razini u školovanju djevojčica. Postotak osnovnoškolske naobrazbe djevojčica narastao je sa 79% 1999. na 86% 2007. godine. Ipak, školu najmanje pohađaju djevojčice u središnjoj i zapadnoj Africi – manje od 60%, a u školu ne ide čak 49% djevojčica u jugoistočnoj Aziji (prema 36% dječaka).

16 One glase: a) jednake uvjete za stvaranje karijere i profesionalno usmjerenje, za pristup studijima i stjecanju diploma u obrazovnim ustanovama

nužnost jednakih uvjeta za stvaranje karijere i profesionalno usmjeravanje te uklanjanje stereotipnog shvaćanja uloga muškaraca i žena na svim stupnjevima i u svim oblicima obrazovanja, a posebice revizijom udžbenika, o čemu je već bilo govora. Treba se zapitati koji je uzrok takvom nezavidnom udjelu žena u sveučilišnoj piramidalnoj strukturi napredovanja u zvanju i moći te jesu li prava što ih zagovara članak 10. tek deklarativna prava u našoj stvarnosti i postoji li prikrivena diskriminacija na tom polju.

ZEMLJA	Prirodne znanosti	Inženjerstvo i tehnologija	Medicinske znanosti	Poljoprivredne znanosti	Društvene znanosti	Humanističke znanosti
Belgija	4,2	1,0	3,4	5,1	12,3	10,5
Danska	4,2	2,8	9,8	9,8	9,7	13,3
Njemačka	4,6	3,2	4,0	8,0	6,8	13,7
Francuska	15,7	6,4	8,9	-	23,8	-
Italija	15,0	5,2	9,5	10,2	16,8	22,9
Nizozemska	3,2	2,7	5,2	7,1	7,0	14,2
Austrija	3,1	1,7	7,6	9,3	6,4	11,1
Portugal	22,4	3,1	30,2	17,6	21,8	-
Finska	8,3	5,2	21,3	12,8	24,7	33,2
Švedska	10,4	5,2	12,9	16,3	15,8	25,4
Velika Britanija	7,7	2,3	14,5	7,9	17,8	17,9
Izrael	6,6	4,8	16,4	0	13,6	18,9
Norveška	6,9	2,8	14,2	8,9	15,3	24,3
Poljska	16,1	6,8	26,2	20,0	19,2	21,0
Slovačka	10,4	2,4	9,4	4,6	10,9	12,2
Slovenija	6,0	2,8	18,3	14,0	11,5	15,8

Tablica 1.
Postotak redovitih profesorica, Europska komisija, 2003. (Gupta, Kamelgor, Fuchs, Etzkowitz, 2005.)

Podzastupljenost žena u visokim zvanjima te na rukovodećim položajima u ustanovama znanosti i visokog obrazovanja obično se tumači kao posljedica ukorijenjenih socijalnih, kulturalnih i psiholoških mehanizama u obliku tzv. staklenog stropa – *glass ceiling*. Definicija tog pojma, skovanog osamdesetih godina prošloga stoljeća, od samog

svih kategorija, kako u seoskim tako i u gradskim sredinama; ova ravnopravnost osigurava se u predškolskom, općem, tehničkom, stručnom, te višem tehničkom obrazovanju i u svim vrstama profesionalnog usmjeravanja; e) uklanjanje stereotipnog shvaćanja uloga muškaraca i žena na svim stupnjevima i u svim oblicima obrazovanja poticanjem zajedničkog obrazovanja i drugih vrsta obrazovanja koje pomažu postizanju tog cilja, a posebice, revizijom udžbenika i školskih programa te prilagođavanjem nastavnih metoda.

se početka odnosila na nevidljive prepreke na koje nailaze američke žene u napredovanju. Prema vrijednom Pojmovniku na kraju knjige uredničkog dvojca Barada – Jelavić, stakleni strop navodi se kao “oblik diskriminacije”, a kao “neki od razloga otežanog i sporog karijernog napredovanja: žene uopće teže dolaze do položaja koji ih mogu dovesti do vrha ljestvice, često nemaju podršku obiteljske i radne okoline, izostaju s tržišta rada zbog rađanja i odgoja djece te obiteljskog života. No, čak i kada se probiju do najviših mjesta, žene mogu naići na *staklene zidove* koji ih odvajaju od ostalih muškaraca na vrhu pa su prisiljene prilagoditi se njihovom načinu komunikacije kako bi se na vrhu održale” (Barada i Jelavić, 2004., 86).

Kao dodatnu, ali ne i manje važnu ilustraciju točaka a i c članka 10. CEDAW-a, promotrimo dvije dekonstruirane slike žene u akademskoj karijeri.

Prva dekonstruirana piramidalna slika sveučilišta skicirana je britkim perom A. Rich: “Sveučilište prije svega predstavlja određenu hijerarhiju. Na vrhu je grupica sjajno plaćenih i uglednih osoba, uglavnom muškaraca, čija je karijera omogućena službom vrlo široke baze slabo plaćenih odnosno neplaćenih osoba, uglavnom žena; supruga, znanstvenih asistentica, tajnica, asistentica u nastavi, spremačica, konobarica u fakultetskoj kantini, nižerazrednih administratorica i studentica koje se koriste na različite načine za zadovoljenje ega. Svaka od tih skupina žena zna da je drukčija od ostalih jer ima drukčije interese i drukčiju sudbinu. Studentica može postati znanstvena asistentica, ljubavnica, pa čak supruga; supruga može za svog muža raditi kao tajnica ili osobna tipkačica, ili preuzeti posao nastavnika ili nižeg administratora; postdiplomantica, ako pokaže iznimnu sposobnost i pažljivo slijedi pravila, može se uspeti još više na piramidi (...) Svaka je žena na sveučilištu određena svojom vezom s muškarcima koji vladaju, a ne vezom s drugim ženama iznad i ispod nje na ljestvici” (Rich, 2003., 8).

Drugu dekonstrukciju pokazat ću na primjeru arheologa i arheologinja u Grčkoj. U njemu je vidljiv povlašten položaj muškarca u znanosti koji ženidbom rješava svu “logistiku” i kod kuće i na poslu, dok kod žena to nije slučaj: “Postoji još jedna razlika između ženskih i muških voditelja terenskih istraživanja u Grčkoj: većina je muških voditelja u braku, većina ženskih nije. Zapitajmo se ukratko zašto. Muškarac arheolog može i dalje očekivati da će se oženiti nekime tko će mu podrediti svoj život. Naime, kad se arheolozi ožene, mogu dobiti pomoć u radu na disertaciji, intelektualnu ili praktičnu (tipkanje, kuhanje kave). Dobit će nekoga tko neće samo imati djecu nego će

ih i čuvati, a pritom je važno imati na umu da većina zaklada zabranjuje trošenje donacijskih sredstava na izdatke za dječju skrb (...) Ukratko, kad se arheolozi ožene, oni dobivaju ugrađen izvor potpore i pomoći vlastite supruge. A kad se pak arheologinja uda, tada ne dobiva suprugu nego supruga, za kojega je malo vjerojatno da bi svoj život podredio njezinu životu i to na opisan način. Odluči li arheologinja ostati neudana, odričući se time svoga privatnog života, koji njezini muški kolege uzimaju zdravo za gotovo, može smanjiti mogućnost da se nađe na margini, ali će i dalje morati raditi bez potpore koju muškarci tradicionalno dobivaju od svojih supruge” (Nixon, 1994., 17).

Taj patrijarhalni obrazac nije, dakako, prisutan samo u akademskim zanimanjima. Kao primjer u drugom radnom okruženju i u drugoj zemlji, Hrvatskoj, navest ću zaključke na temelju recentnih podataka o neokrnljenom patrijarhalnom načinu života zastupnika i zastupnica: “Pokazalo se da su zastupnice znatno aktivnije u kućanskim poslovima čak i u usporedbi s općom populacijom, dok je s druge strane većina zastupnika potpuno neaktivna u kućanstvu. To pokazuje da, unatoč deklarativnom zalaganju zastupnika za spolnu ravnopravnost, i zastupnice i zastupnici i dalje zadržavaju *tradicionalne* (istaknula J. V. P.) uloge u obitelji” (*Jutarnji list*, 25. studenoga 2010., 11). Nije li i tu *tradicija* (koja inače u brojnim drugim slučajevima, kako je već istaknuto, ima neupitnu i nemjerljivu vrijednost) i ovdje tek izgovor za nejednakost, diskriminaciju, u ovom slučaju za neravnopravne uvjete rada, a time i života žena?¹⁷

ZAKLJUČAK

Vidjeli smo da su mogućnosti i iskustva žena i muškaraca u povijesti bili bitno različiti te da, kao i odnosi između spolova, općenito imaju prije svega društveno-povijesne, još više kulturalne, a ne prirodne odrednice, jasno vidljive i na primjeru obrazovanja. Postoje, naime, esencijalistički i konstruktivistički stavovi prema tome jesu li

¹⁷ Premda može zazvučati banalno u kontekstu akademskih tema, očito je da su žene zakinute u tom segmentu jer rijetko nailazimo na zajedničku brigu o kućanskim poslovima, a često i svakodnevne brige za djecu. Naime, “teško je zamisliti, ako se to nije doživjelo, osobnu rastrganost, beskonačno improviziranje te kreativno i intelektualno zaostajanje većine žena koje nastoje uskladiti emotivne i fizičke izazove roditeljstva sa zahtjevima na poslu” (Rich, 2003., 13). Postoji, dakle, velika razlika u opterećenosti između muškaraca i žena – činjenica koja uvelike utječe na mogućnosti za rad i stvaranje. Slična je i razlika između opterećenosti žena s djecom ili bez njih, a onda opet razlika i između ovih prvih koje imaju ili nemaju pomoć (opet žena), najčešće majki.

u korijenu tih razlika spomenute odrednice konstruirane esencijalno-biološki ili pak društveno-kulturalno. Pravo na (visoko) obrazovanje, kako smo vidjeli, uz posljedičnu (ne)mogućnost bavljenja znanosti, dva su značajna područja iz kojih su žene stoljećima bile isključene/“nevidljive” – i kao istraživane i kao istraživači(ce).

Nema sumnje da su žene, kako smo vidjeli, iz povijesti pretežno isključene i “nevidljive”. U ovom smo tekstu tu realnost promatrali kao posljedicu činjenice kako ženama obrazovanje (i znanost koja bez njega teško da se može zamisliti) najčešće nije bilo dostupno te da im je pristup visokom obrazovanju omogućen tek stoljeće unatrag. Ne treba zaboraviti da su i danas, od ukupnog broja nepismenih odraslih osoba na svijetu, više od dvije trećine žene.

Svrha priloga bila je upozoriti na nužnost jednakih prava na obrazovanje koja bi trebala postati kulturno i univerzalno pravo žena kako bi se unaprijedio njihov socijalni, ekonomski, obiteljski i profesionalni položaj žena. Osim prvog oblika androcentričnosti, nevidljivosti, isključenosti žena iz povijesti, bilo kao objekta bilo kao subjekta istraživanja, istaknut je i onaj drugi koji je i danas prisutan, iako ne uvijek vidljiv.

Uz uvid u visoko obrazovanje žena u Hrvatskoj i Europi, dolazi se do spoznaje da tradiciju kao izgovor za diskriminaciju nećemo naći samo u odabranom morlačkom primjeru, nego da ju je moguće prepoznati i u suvremenom trenutku u obrazovanju i znanosti, da istinska razgradnja spolnih stereotipa nije još u potpunosti zaživjela te da je nejednakost u piramidalnoj strukturi napredovanja i moći u visokoškolskim ustanovama još uvijek prisutna.

Doista, nije li nerazmjer između deklarativnih, nezaživjelih jednakih prava žena u području obrazovanja, znanosti i prikrivene diskriminacije – ili pak, antropološkim rječnikom, između idealnog/zamišljenog i ostvarenog reda – pravi odraz realnosti koju živimo?

LITERATURA

- BARADA, V. i JELAVIĆ, Ž. (2004.), *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti! Priručnik za analizu rodnih stereotipa*, Zagreb, Centar za ženske studije.
- BLAGOJEVIĆ, M. (1991.), *Žene izvan kruga – profesija i porodica*, Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- FELDMAN, A. (2004.), Posljednjih dvije tisuće godina: povijest žena – ženska povijest – kulturna povijest. U: A. Feldman (ur.), *Žene u Hrvatskoj – ženska i kulturna povijest* (str. 9-19). Institut "Vlado Gotovac", Ženska infoteka, Zagreb.
- GRISOGONO, P. N. (1780.), *Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia (Libro IV – Dell' aria e degl' uomini)*, Trevigi.
- GUPTA, N., KEMELGOR, C., FUCHS, S. i ETZKOWITZ, H. (2005.), *Recruitment and Retention of Academic Staff in Higher Education*, London, National Institute of Economic and Social Research.
- <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/nejednakost-zena-u-svijetu-samo-11-premierki-i-7-predsjednica.html>
- LOVRIĆ, I. (1776.), *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Fortis coll' agiunta della vita di Socivizca*, Venezia.
- LUETIĆ, T. (2002.), Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu. *Povijesni prilozi*, 22 (22): 167-208.
- LUETIĆ, T. (2006.), Počeci visokoškolskog obrazovanja za žene u Hrvatskoj i usporedba sa stanjem u susjednim zemljama. *Historijski zbornik*, LIX: 61-68.
- MILTON, K. (1979.), Male Bias in Anthropology. *Journal of the Royal Anthropological Institute. Incorporating Man*, New Series, 14 (1): 40-54.
- NIXON, L. (1994.), Gender Bias in Archaeology. U: L. Archer, S. Fischler i M. Wyke (ur.), *Women in Ancient Societies*. Routledge, New York.
- ORTNER, S. (1972.), Is Female to Male as Nature is to Culture? *Feminist Studies*, 1 (2): 5-31.
- PAZ, O. (1990.), Dijalektika samoće. *Studia ethnologica*, 2: 23-32.
- POLIĆ, R. (1986.), Povijesni sukob mitova o ženskoj emancipaciji. *Žena*, 44 (6): 73-88.
- POLIĆ, R. (2005.), Konstruiranje prapovijesti u patrijarhalnom ključu. U: G. Bosanac, H. Jurić i J.

- Kodrnja (ur.), *Filozofija i rod*. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.
- PRIJIĆ-SAMARDŽIJA, S., AVELINI HOLJEVAC, I. i TURK, M. (2009.), Žene u znanosti: stakleni strop. *Društvena istraživanja*, 18 (6): 1049-1073.
- RICH, A. (2003.), Prema ženski orijentiranom sveučilištu (1973-74) – iz knjige “O lažima, tajnama i šutnji – Izabrani prozni tekstovi 1996-1978”. *Kruh i ruže*, 23 (Žene i znanost), Ženska infoteka, Zagreb.
- SKLEVICKY, L. (1996.), *Konji, žene, ratovi* (odabrala i priredila D. Rihtman Auguštin), Zagreb, Druga.
- SKOK, P. (1972. i 1973.), *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, knj. druga i knjiga treća*, Zagreb, JAZU.
- SPECTOR, J. D. (1991.), *Toward a Feminist Archaeology*. U: J. M. Gero i M. W. Conkey, (ur.), *Engendering Archaeology – Women and Prehistory*, Oxford.
- TOMIĆ, M. (2010.), Žene u akademskoj profesiji i muška dominacija. *Sociologija*, LII (2): 181-196.
- TRUPKOVIĆ, Ž. (2008.), Prikaz knjiga u udžbenicima povijesti za osnovnu školu iz 1997. i 2007. godine. *Povijest u nastavi*, VI, 12 (2): 177-193.
- VINCE PALLUA, J. (1990.), “Da prostitute, to mi je žena” – Prilog poznavanju položaja žene u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća u Dalmaciji i njezinu zaleđu. *Studia Ethnologica* 2: 77-96.
- VINCE PALLUA, J. (1996.), *Introducing the Second Wife – A Matrimonial Aid in Cases of a Childless Marriage*. *International Journal of Anthropology*, 11(1): 35-40.